

МОНГОЛ УЛСЫН ИМПОРТЫН ТАРИФЫН БУС ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, САЙЖРУУЛАХ БОЛОМЖ

Р.Шарбанди * Ж.Тунгалаг ** С.Туул ***

Хураангуй: Худалдааг хөнгөвчлөх, чөлөөлөхөд чиглэсэн олон талт, бүс нутгийн, хоёр талт хэлэлцээрүүдийн үр дүнд гадаад худалдааг тарифаар зохицуулах боломж улам бүр хумигдаж, эсрэгээр тарифын бус зохицуулалтын ашиглалт нэмэгдэж байна. Харин Монгол Улс тухайд стратегийн хүнс болон олон улсын гэрээ, конвенцоор хүлээсэн үүргийн хүрээнд цөөн тооны нэр төрлийн бараа, бүтээгдэхүүний экспорт, импортод зохицуулалт хийдгийг эс тооцвол гадаад худалдааг голчлон тарифаар зохицуулж байна.

Олон улсын туршлагаас харахад: (1) тарифын бус арга хэмжээг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг баталж, мөрдүүлэх; (2) зохицуулалтын шаардлага хангасан эсэхийг баталгаажуулах, хянах чанарын дэд бүтцийг бий болгох, (3) тарифын бус арга хэмжээний хэрэгжилтийг хангах эрх бүхий байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, уялдааг хангах нь тарифын бус зохицуулалтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх суурь нөхцлийг бүрдүүлдэг ажээ. Иймд эдгээр механизм Монгол Улсад бүрдсэн эсэхэд дүгнэлт өгч, сайжруулах арга замын талаар санал дэвшүүлэхэд энэхүү өгүүллийн зорилго чиглэлээ.

Түлхүүр үгс: Гадаад худалдаа, эрүүл ахуй хорио цээрийн зохицуулалт, техникийн зохицуулалт, стандарт, барааны чанар.

CURRENT SITUATION OF MONGOLIA'S IMPORT NON-TARIFF MEASURES AND OPPORTUNITIES FOR IMPROVEMENT

Abstract: As a result of multilateral, regional, and bilateral agreements aimed at facilitating and liberalizing trade, the possibility of regulating foreign trade through tariffs is becoming less and less, and, conversely, the use of non-tariff regulation is increasing. In the case of Mongolia, however, foreign trade is mainly regulated by tariffs, with the exception of the regulation of exports and imports of a small number of goods within the framework of strategic food and international agreements and conventions.

International experience shows that (1) approval and enforcement of legal regulations for the implementation of non-tariff measures, (2) ensuring and monitoring compliance with regulatory requirements, building quality infrastructure, and (3) cooperation between the authorities to ensure the implementation of non-tariff measures and ensuring consistency are a prerequisite for the effective implementation of non-tariff regulation. Therefore, the purpose of this article is to assess whether these mechanisms exist in Mongolia and to suggest ways to improve them.

Keywords: Foreign trade, sanitary and phytosanitary measures, technical barriers to trade, standards and quality of products.

* МУИС, Бизнесийн сургууль, (E-mail): sharbandi@num.edu.mn

** ХҮИС, (E-mail): tungalag7881@gmail.com 0000-0002-8979-1464

*** ХҮИС, (E-mail): bgttuul89@gmail.com 0000-0002-2581-5498

Оршил

Тарифын бус зохицуулалт нь гадаад худалдааны урсгал чиглэл, худалдаалах барааны *нэр төрөл, чанар, тоо хэмжээ, цнэд* нөлөөлөх, зохицуулах, хязгаарлах зорилгоор хэрэгжүүлж буй олон талт арга хэмжээг хамруулсан өргөн хүрээтэй ойлголт юм (UNCTAD, 2013).

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Худалдаа Хөгжлийн Бага Хурал (НҮБ-ын ХХБХ)-аас тарифын бус арга хэмжээг “*Бүтээгдэхүүний олон улсын худалдаанд эдийн засгийн нөлөө үзцлэх, худалдаалж буй бүтээгдэхүүний тоо хэмжээ, цнэ, эсхүл цнэ болон тоо хэмжээнд нөлөө үзцүлж буй гаалийн тарифаас бусад бодлогын арга хэмжээг хамруулан ойлгоно (UNCTAD, 2021).*” хэмээн тодорхойлжээ.

Дэлхийн улс орнууд үндэсний аюулгүй байдал, хүн, амьтан, ургамлын эрүүл ахуй, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах, эдийн засгаа эрчимжүүлэх, үндэсний үйлдвэрээ дэмжих зэрэг олон зорилго, шалтгаанаар энэхүү зохицуулалтыг ашиглаж байна (UNCTAD, 2018).

НҮБ-ын ХХБХ нь Дэлхийн Худалдааны Байгууллага (ДХБ), Дэлхийн Банк (ДБ), Олон Улсын Худалдааны Төв (ОУХТ), Эдийн Засгийн Хамтын Ажиллагаа Хөгжлийн Байгууллага (ЭЗХАХБ) зэрэг 10 орчим олон улсын байгууллагатай хамтран тарифын бус арга хэмжээний глобал мэдээллийн сан TRAINS (<https://trains.unctad.org/>) —г бий болгож, энэхүү санд дэлхийн 100 гаруй⁴ улсын хэрэгжүүлж буй 70 мянга гаруй тарифын бус арга хэмжээг бүртгэжээ (UNCTAD TRAINS, 2021).

Монгол Улс зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжсэнээс хойш гадаад худалдааг либералчлах, худалдааг хөнгөвчлөх бодлогыг тууштай баримтал ирсэн юм (WTO, 2021a). Гэвч улс орны эдийн засгийн хөгжлийн чиг хандлагыг зөв тодорхойлж төлөвлөх, үндэсний үйлдвэрлэлийг хөгжлийн дараагийн шатанд гаргах, уул уурхайн бус экспортыг нэмэгдүүлэх, гадаад зах зээлээс хэт хараат байдлаас сэргийлэх, хүн, амьтан, ургамлын эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын баталгааг илүү найдвартай хангахын тулд импортын бүтээгдэхүүнд тавих стандарт, шалгуурыг өндөрсгөх бодит шаардлага тулгарч байна. Нийгэм, эдийн засгийн эдгээр зорилтыг хэрэгжүүлэх нэг гарц нь гадаад худалдааг тарифын бус арга хэмжээгээр зохицуулах явдал юм.

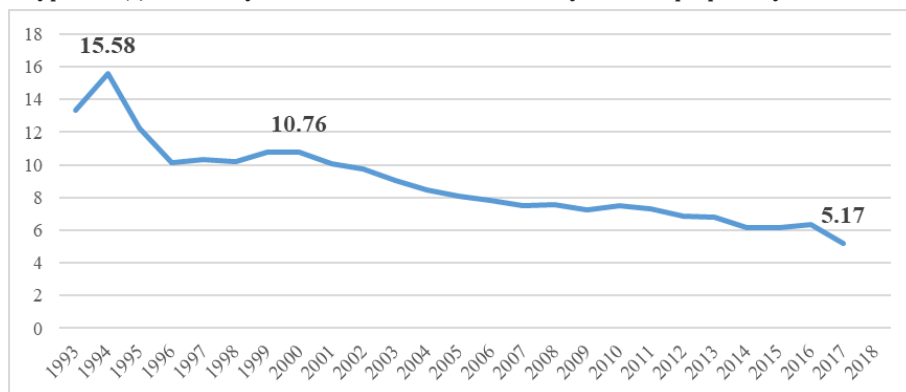
Энэхүү өгүүлэлд гадаад худалдааны зохицуулалтад тарифын бус арга хэмжээг ашиглаж буй олон улсын туршлага, практикийг судалж, түүнд үндэслэн Монгол Улсын тарифын бус зохицуулалтыг боловсронгуй болгох талаар авч үзлээ.

⁴ Европын Холбооны улсуудыг нэг улсад тооцсон.

1. Дэлхийн улс орнуудад тарифын бус зохицуулалтыг ашиглаж буй байдал

ДХБ-ын олон талт хэлэлцээрийн хэрэгжилт, худалдааг хөнгөвчлөх, чөлөөлөхөд чиглэсэн бүс нутгийн болон хоёр талт хэлэлцээрүүдийн үр дүнд гадаад худалдааг тарифаар зохицуулах боломж хумигдаж, эсрэгээр тарифын бус зохицуулалтын ашиглалт нэмэгдэж байна (UNCTAD, 2019b). 1994 онд дэлхийн улс орнуудын энгийн дундаж тарифын хувь (simple mean applied tariff) **10.76%** байсан бол 2017 онд **5.17%** болж 2 дахин буурчээ (*Зураг 1*).

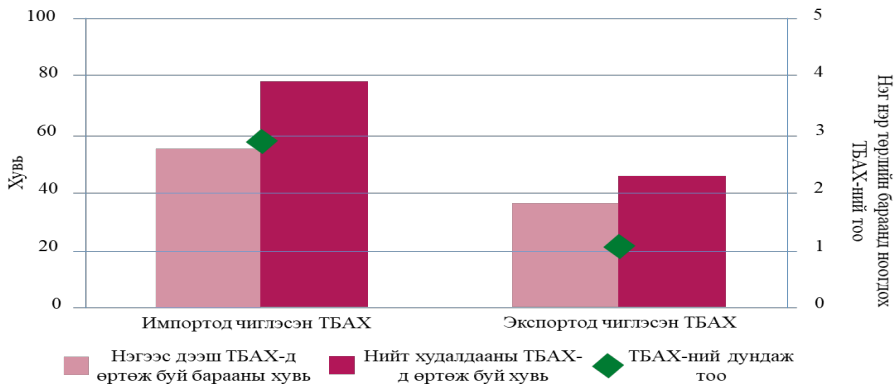
Зураг 1. Дэлхийн худалдаанд ноогдох энгийн дундаж тарифын хувь хэмжээ

Эх үүсвэр: <https://data.worldbank.org/indicator/TM.TAX.MRCH.SM.AR.ZS>

Ийнхүү гадаад худалдааг тарифаар зохицуулах боломж хумигдаж, тарифын хувь хэмжээ буурахын хэрээр тэрхүү орон зайг тарифын бус зохицуулалт эзэлж, зохицуулалтын арга хэлбэр өргөжиж, ашиглалт нэмэгдэж байна (WTO, ITC, UNCTAD, 2021). 2019 оны байдлаар дэлхийн нийт **импортын 80** орчим хувь, нийт **экспортын 40** гаруй хувь нь тарифын бус зохицуулалтад өртөж байгаа ба барааны нэр төрлөөр авч үзвэл нийт импортын барааны 60 орчим хувь, экспортын барааны 40 орчим хувь нь хамгийн багадаа нэг тарифын бус арга хэмжээгээр зохицуулагдаж байна. Мөн **импортын барааны нэр төрөл** тутамд дунджаар 3, экспортын бараанд дунджаар 1.3 тарифын бус арга хэмжээ (ТБАХ) ногдож байна (*Зураг 2*).

Зураг 2. Дэлхийн худалдааг ТБАХ-ээр зохицуулж буй байдал

Эх үүсвэр: WTO, ITC, UNCTAD, World Tariff Profiles 2021. Special topic: Non-Tariff measures.

Дэлхийн улс орнууд импортыг зохицуулахад Худалдаан дахь техникийн хориг саад (technical barriers to trade - ТБТ) болон эрүүл ахуй, хорио цээрийн шаардлагыг (sanitary phytosanitary measures - SPS) хамгийн түгээмэл ашигладаг (UNCTAD, 2019a) бөгөөд тэдгээрийн ашиглалт сүүлийн жилүүдэд хэр өсөн нэмэгдсэнийг дараах зурагт харуулав.

Зураг 3: Дэлхийн улс орнуудын шинээр хэрэгжүүлэхээр санаачилсан SPS, ТБТ арга хэмжээ

Эх үүсвэр: <http://i-tip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx?period=y&scale=lg>

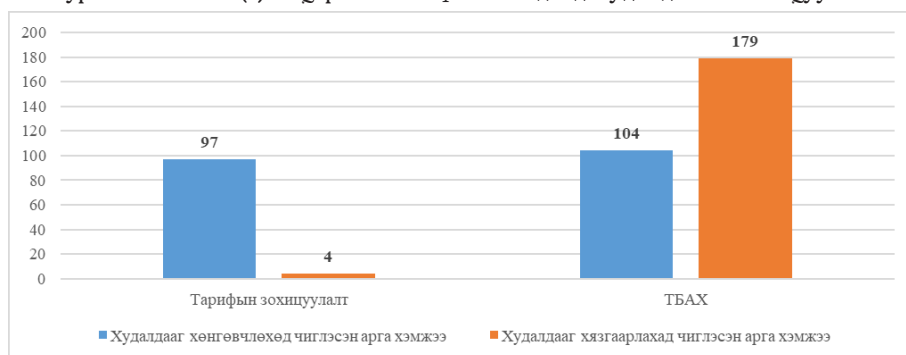
2008 онд дэлхийн улс орнууд 587 SPS, 1235 ТБТ арга хэмжээг шинээр хэрэгжүүлэхээр ДХБ мэдүүлж⁵ байсан бол 2019 онд энэ тоо харгалзан

⁵ ДХБ-ын гишүүн орнууд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн тарифын бус арга хэмжээг ДХБ-д мэдүүлэх үүрэгтэй байдаг.

1224 ба 1986 болж, 50-60% өсжээ. 2020 оны 7 сар хүртэлх хугацаанд дэлхийн хэмжээнд нийт 16489 SPS арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр санаачилж, тэдгээрээс 3494 арга хэмжээ хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа бол 25776 ТВТ арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр санаачилж, 3045 арга хэмжээ хүчин төгөлдөр үйлчилж байна⁶.

Дэлхий дахинд дэгдсэн КОВИД19 цар тахлын улмаас дэлхийн эдийн засаг, гадаад худалдааны урсгал саатаж, тэрхүү нөхцөл байдал нь улс орнуудын гадаад худалдааны зохицуулалтад ч нөлөөлж байна. 2020 оны 8 сарын байдлаар дэлхийн 140 гаруй улс цар тахлын эсрэг хариу арга хэмжээнд зориулж 384 худалдааны бодлогын арга хэмжээ хэрэгжүүлсний 101 нь тарифын, 283 нь тарифын бус арга хэмжээ байв (Зураг 4).

Зураг 4. КОВИД19 цар тахлын үеийн гадаад худалдааны зохицуулалт

Эх үүсвэр: Seul Lee and Divya Prabhakar. COVID-19 Non-Tariff Measures, 2021

Ковид19-ын нөхцөл байдалтай уялдуулан эм, эмийн бүтээгдэхүүн, эмнэлгийн хэрэгслийн хангамж, нийлүүлэлтийг тасалдуулахгүй байх зорилгоор импортын зохицуулалтыг хялбарчлах, тухайлбал тухайн төрлийн бараанд хамаарах SPS, ТВТ арга хэмжээ, импортын квот, лицензийг түр цуцлах, хил гаалийн хяналт, шалгалт, горимыг хөнгөвчлөх, нөгөө талаар өвчин, халдвар хил дамнан орж ирэхээс сэргийлж, амьтан, ургамлын гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүнд тавих SPS, ТВТ зохицуулалтыг чангатгах, хориглох, ачилтын өмнөх хяналт шалгалтад хамрагдсан байхыг шаардах, мөн хүнс, өргөн хэрэглээ, үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөтэй бүтээгдэхүүний дотоодын нөөц, хангамжийг тасалдуулахгүй байх, эдийн засгийн өсөлт, эрчимжилтийг хангах зорилгоор экспорт, импортын хориг тогтоох, төрөл бүрийн төлбөр, хураамжаас

⁶ <http://i-tip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx?period=y&scale=lg>

түр чөлөөлөх зэргээр тарифын бус арга хэмжээг өргөн хүрээтэй хэрэгжүүлсэн байна (Seul Lee and Divya Prabhakar, 2021).

Эдгээр тоо баримт, нөхцөл байдлаас дүгнэхэд тарифын бус арга хэмжээ нь гадаад худалдааны бодлогын төдийгүй гэнэтийн, онцгой нөхцөл байдлын үеийн хариу арга хэмжээг хэрэгжүүлэх гол хэрэгсэл болдог нь харагдаж байна.

2. Монгол Улсад импортыг тарифын бус арга хэмжээгээр зохицуулж буй байдал

Гадаад худалдааны бодлого, зохицуулалтад тарифын бус арга хэмжээг ашиглаж буй улс орнуудын туршлага, олон улсын байгууллагаас гаргасан зөвлөмж, чиглэлээс дүгнэхэд тарифын бус зохицуулалтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд дараах нөхцөлийг бүрдүүлсэн байхыг шаардаж байна (WTO, 2011; Basu et al. 2012; UNCTAD, 2013; Hank Lim and Anika Widiana, 2016). Үүнд:

- o Тарифын бус арга хэмжээг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг оновчтой тодорхойлох;
- o Батлан гаргасан аливаа зохицуулалтын хэрэгжилтийг хангах хүний нөөц, лаборатори, тоног төхөөрөмжийн хүчин чадалтай байх буюу чанарын дэд бүтцийг бий болгох;
- o Тэрхүү үүргийг гүйцэтгэж буй төрийн байгууллагууд хоорондын ажил, үүргийг уялдуулах, нэгдмэл бодлого, үйл ажиллагаатай байх;

Иймд эдгээр механизм манай улсад бүрдсэн эсэх, ялангуяа импортыг зохицуулахад чиглэсэн тарифын бус арга хэмжээний талаар энэ хэсэгт авч үзлээ.

2.1. Тарифын бус арга хэмжээний талаар баримтлах бодлого, зохицуулалт

Тарифын бус зохицуулалтын талаар төрөөс баримтлах бодлого: Монгол Улсын урт, дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын бичиг баримтууд болох “Алсын хараа 2050” хөтөлбөр, Гадаад бодлогын үзэл баримтлал, Засгийн Газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан гадаад худалдааны талаар баримтлах заалтуудаас дүгнэхэд Монгол Улс олон талт хэлэлцээрийн хүрээнд хүлээн зөвшөөрсөн зарчим, хэм хэмжээг баримталж, гадаад худалдааг хөнгөвчлөх бодлого баримталж байна. Харин тарифын бус зохицуулалтыг гадаад худалдааны бодлого, зохицуулалтад хэрхэн ашиглах талаар ямар нэгэн заалт тусгагдаагүй байна.

2016 онд баталсан “Үндэсний чанарын хөтөлбөр” - т Чанарын дэд бүтцийн эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, чанарын дэд бүтцийг олон улсын жишигт нийцүүлэн хөгжүүлэх; Импортыг орлох бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжин үндэсний үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх; Хүний эрүүл мэнд, амь нас, хүрээлэн буй орчны болон хүнсний аюулгүй байдлыг хамгаалан иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлэх зорилтыг дэвшүүлсэн байна. Эдгээр зорилтыг хэрэгжүүлэх, ялангуяа иргэдийн амьдралын чанарыг дээшлүүлэх нэг арга зам нь импортын бүтээгдэхүүнд тавих шалгуурыг өндөрсгөж, хяналт шалгалтыг чангатгах явдал бөгөөд үүний тулд тус хөтөлбөрийг хариуцан хэрэгжүүлэгч Стандартчилал Хэмжил Зүйн Газар болон гадаад худалдааны бодлогыг хэрэгжүүлэгч институцийн уялдаа, хамтын ажиллагаа нэн чухал юм.

Тарифын бус зохицуулалттай холбоотой хууль, дүрэм журам: Монгол Улс гадаад худалдаа, гадаад эдийн засгийн харилцааг тусгайлан зохицуулсан хуульгүй юм. Гадаад худалдааны зохицуулалтын нэг чиглэл болох гаалийн татвар ногдуулах, хураах, төлөхтэй холбогдсон харилцааг “Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай”⁷ хуулиар зохицуулдаг бол тарифын бус арга хэмжээний тухайд мөн л тусгайлсан зохицуулалтгүй. Харин 2017 онд баталсан “Стандартчилал, техникийн зохицуулалт, тохирлын үнэлгээний итгэмжлэлийн тухай” хуулиар стандартчилал, техникийн зохицуулалт, тохирлын үнэлгээний итгэмжлэлийн эрх зүйн үндсийг тогтоож, бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, менежментийн тогтолцооны чанар, аюулгүй байдлыг хангах, хэрэглэгч, үйлдвэрлэгчийн эрх ашгийг хамгаалахтай холбогдсон харилцааг зохицуулсан. Энэ хуульд стандарт, техникийн зохицуулалтыг хэрхэн баталж, мөрдүүлэх талаар тусгасан тул тарифын бус зохицуулалтыг ашиглах хүрээг тодорхойлсон хууль гэж үзэх боломжтой юм (WTO, 2021b).

Түүнчлэн, Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай, Хүнсний тухай, Хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлын тухай, Ургамал хамгааллын тухай, Органик хүнсний тухай, Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай зэрэг хэд хэдэн хуулиар хүнсний бүтээгдэхүүний эрүүл ахуйн шаардлага, мал эмнэлэг, ургамлын хорио цээрийн хяналт, шалгалт хийхтэй холбоотой харилцааг зохицуулжээ.

Хүнсний бус бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн “Хүнсний бус бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлын тухай” хууль төслийн шатанд хэлэлцэж байна. Тус хуулиар хүнсний бус бараа, бүтээгдэхүүнээс үүдэлтэй хүний ам нас, эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд сөргөөр нөлөөлөх нөлөөллийн эсрэг

⁷ <https://www.legalinfo.mn/law/details/208>

зохицуулалтыг хийх юм. Энэ хууль батлагдсанаар хүнсний бус бүтээгдэхүүнд тавих шаардлага, шалгуурыг тодорхой болгож, хяналт, шалгалтыг өндөрсгөх, тарифын бус зохицуулалтын эрх зүйн илүү тодорхой болох хүлээлттэй байна.

Хуулиас гадна тарифын бус зохицуулалтын хэм хэмжээтэй холбоотой хэд хэдэн тогтоол, дүрэм журам мөрдөгдөж, зарим нь төслийн шатанд боловсруулагдаж байна. Үүнд:

- МУ-ын ЗГ-ын 2003 оны 219 дугаар тогтоол “Улсын хилээр төрийн хяналтын дор нэвтрүүлэх бараанд экспорт, импортын лиценз олгох журам”
- МУ-ын ЗГ-ын 2003 оны 173 дугаар тогтоолын 1-р хавсралт “Ургамлын үр, үрслэг, суулгац, амьтан, түүний үр, хөврөл үр, түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн болон бичил биетний өсгөвөр, эмгэгт материалын дээжийг улсын хилээр нэвтрүүлэх боомтуудын жагсаалт”, 2-р хавсралт “Амьтан, ургамал, түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хяналт, шалгалт хийх журам”, 3-р хавсралт “Амьтан, ургамал, түүхий эд, бүтээгдэхүүнд экспорт, импортын гэрчилгээ олгох журам”
- МУ-ын ЗГ-ын 2014 оны 233 дугаар тогтоол “Импортын барааны эрсдэлийг тодорхойлох шалгуур, үзүүлэлт”
- МУ-ын ЗГ-ын 2018 оны 291 дүгээр тогтоол “Тохирлын баталгаанд заавал хамруулах бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний жагсаалт”, “Тохирлын баталгаатай бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг Монгол Улсын зах зээлд нийлүүлэх, улсын хилээр нэвтрүүлэх журам”
- МУ-ын ЗГ-ын 2019 оны 329 дүгээр тогтоолоор “Стратегийн хүнсийг экспортлох, импортлох зөвшөөрөл олгох журам”
- ГХЯ-аас “Хамгаалалтын арга хэмжээний тухай журам”-ын төслийг боловсруулж байна.

Тарифын бус зохицуулалттай холбоотой хууль, дүрэм журмууд дээрх байдалтай байгаад бөгөөд эдийн засгийн салбар бүрт хамаарах нилээдгүй олон зохицуулалтын шаардлага үйлчилж, түүний хэрэгжилтийг төрийн хяналт шалгалт, хил, гаалийн байгууллагууд хэрэгжүүлж байна. Гэхдээ тус тусын чиг үүрэгтэй төрийн байгууллагууд нэгдсэн бодлого, төлөвлөгөөгүйгээр, тодорхой нөхцөл байдал, тохиолдлыг шийдэх байдлаар, тус бүрд нь тогтоол журам баталж, зохицуулж байгаа нь зорьсон үр дүнд хүрч, зохицуулалт хийхэд сөргөөр нөлөөлж байна.

Тарифын бус зохицуулалтад хамаарах стандарт, техникийн зохицуулалт: Стандарт тогтоох замаар барааны чанарыг сайжруулах боломжтой тул тарифын бус зохицуулалтын нэг чухал бүрэлдэхүүн хэсэг нь

стандарт юм (Ghodsi et al. 2021).

Монгол Улсын стандартын мэдээллийн сан <https://estandard.gov.mn/>-д манай улсад мөрдөгдөж буй нийт 6548 стандарт бүртгэгдсэн бөгөөд үүний 4200 гаруй нь үндэсний, 2200 гаруй нь үндэсний болгосон олон улсын стандарт юм. Стандартыг олон улсын ангиллын дагуу 50 салбарт ангилах ба импортын худалдаанд илүү хамаарах 18 салбарын стандартын тоог доорх хүснэгтэд харууллаа.

Хүснэгт 1. Зарим салбарт мөрдөгдөж буй стандартын тоо

№	Стандартын ангилал	/ Тоо	№	Стандартын ангилал	/ Тоо
1	ХБОрчин, Э/мэнд, А/байдал	320	10	Хүнсний технологи	380
2	Нийтлэг хэрэглээний механик	57	11	Уул уурхай, ашигт малтмал	237
3	Үйлдвэрлэлийн техник	25	12	Газрын тос, түүний технологи	76
4	Эрчим хүч, дулааны техник	46	13	Модны технологи	97
5	Цахилгаан техник	16	14	Шил, керамикийн үйлдвэр	15
6	Сав, баглаа боодол, хув/лалт	22	15	Каучук ба хуванцарын үйлдвэр	2
7	Нэхмэл, арьс шир	235	16	Цаасны технологи	10
8	Хувцасны үйлдвэр	45	17	Будаг, будгийн үйлдвэр	14
9	Хөдөө аж ахуй	372	18	Барилга, барилгын материал	267

Эх үүсвэр: <https://estandard.gov.mn/> вебсайтаас түүвэрлэв.

Хүснэгтэд харуулснаар хүрээлэн буй орчин, эрүүл мэнд, аюулгүй байдалтай холбоотой 320 стандарт, хөдөө аж ахуйн чиглэлээр 372, хүнсний технологийн 380, уул уурхай, ашигт малтмалын чиглэлээр 237, барилга, барилгын материалын салбарт 267 стандарт мөрдөгдөж байна.

Хүний эрүүл мэнд, амьдралын чанарт чухал нөлөөтэй хүнсний технологийн чиглэлийн 380 стандартыг бүтээгдэхүүний нэр төрлөөр нарийвчлан авч үзэхэд хүнсний бүтээгдэхүүний нэр төрөл тус бүрд тодорхой тооны стандарт мөрдөж байгаа ч тэдгээр нь ихэвчлэн дотооддоо үйлдвэрлэдэг бүтээгдэхүүний стандарт байв. Харин импортын хүнсний бүтээгдэхүүнд хамаарах стандарт цөөн, зарим их хэмжээгээр импортлогддог бүтээгдэхүүн, жишээлбэл шоколад, кофены үр, төрөл бүрийн цайн стандартгүй байна.

Хүний эрүүл мэнд, хүрээлэн байгаа орчин, бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэлийн аюулгүй байдлыг хангах, нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор гадаад худалдааны зохицуулалтад түгээмэл ашигладаг нэг хэлбэр бол техникийн

зохицуулалт юм. Техникийн зохицуулалтыг нийтээр заавал дагаж мөрдөх ёстой (WTO, 2014).

Монгол Улсад техникийн зохицуулалтыг тухайн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллагын саналаар Засгийн газарт баталж, хэрэгжилтийг улсын хэмжээнд Засгийн газар, хэрэгжилтийн хяналтыг Төрийн хяналт шалгалтын хуульд заасан байгууллага тус тус хариуцдаг. Өнөөгийн байдлаар дараах 5 техникийн зохицуулалт мөрдөгдөж байна⁸. Үүнд:

1. Арьс, ширний үйлдвэрлэл, худалдаанд мөрдөх техникийн зохицуулалт (2013);
2. Бялууны төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, худалдаанд мөрдөх техникийн зохицуулалт (2012);
3. Импортын согтууруулах ундааны техникийн зохицуулалт (2016);
4. Сүү, сүүн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, худалдаанд мөрдөх техникийн зохицуулалт (2012);
5. Согтууруулах ундааны үйлдвэрлэлийн техникийн зохицуулалт (2008);

МУ-ын ЗГ-ын 2019 оны 235 дугаар тогтоолоор шинээр болон шинэчлэн боловсруулах 18 нэрийн техникийн зохицуулалтын жагсаалтыг баталсан. Тэдгээр жагсаалтад өмнө дурдсан таван техникийн зохицуулалтын гурвыг нь дахин хянах, мөн импортын худалдаанд хамаарах хэд хэдэн техникийн зохицуулалтыг боловсруулж, батлуулахаар заажээ. Техникийн зохицуулалт нь импортын бүтээгдэхүүний урсгалыг зохицуулах, хязгаарлах нэг шийдэл бөгөөд техникийн зохицуулалтын тоо, ашиглалт хангалтгүй түвшинд байна.

2.2. Чанарын дэд бүтэц

Тарифын бус зохицуулалтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх талаар олон улсын байгууллагаас гаргасан зөвлөмжид тарифын бус зохицуулалтын эрх зүйн хүрээг тодорхойлсон байхаас гадна тэрхүү зохицуулалт, шаардлагыг бодит байдалд мөрдүүлэх, шаардлага, шалгуурт тохирсон эсэхийг баталгаажуулж, тохирлын гэрчилгээ олгох хүчин чадал бүхий чанарын дэд бүтэцтэй байх нь нэн чухал гэдгийг дурдсан байдаг. Энэхүү дэд бүтцийн үндэс суурь нь дотоодод болон олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн, өндөр хүчин чадалтай, итгэмжлэгдсэн лабораториуд, тэдгээрийн хүрэлцээ юм.

2019 оны байдлаар Монгол Улсад төр, хувийн хэвшил, судалгааны байгууллагуудын дэргэд 311 лаборатори үйл ажиллагаа явуулж байгаагийн 164 лаборатори дотоодын магадлан итгэмжлэл хийгдсэн бөгөөд тэдгээрээс

⁸ <https://estandard.gov.mn/>

доорх 4 лабораторид импортын бүтээгдэхүүнд чанарын баталгаажуулалт хийх боломжтой юм Үүнд:

- Стандартчилал Хэмжил Зүйн Газрын Бүтээгдэхүүний баталгаажуулалтын газар;
- МХЕГ-ын Хүнсний Аюулгүй Байдлын Үндэсний Лавлагаа Лаборатори (ХАБҮЛЛ);
- ГЕГ-ын Гаалийн төв лаборатори;
- МЭЕГ-ын Улсын Мал Эмнэлэг Ариун Цэврийн Төв лаборатори.

Монгол Улсын итгэмжлэлийн байгууллага Стандартчилал, Хэмжил Зүйн Газар (СХЗГ) нь Олон улс, бүс нутгийн лаборатори итгэмжлэлийн хамтын ажиллагааны байгууллага (ILAC/APLAC), Номхон Далайн итгэмжлэлийн хамтын ажиллагааны байгууллага (PAC)-ын хэлэлцээрт нэгдэж, БНХАУ-ын Итгэмжлэлийн байгууллага (CNAS)-тай хамтран ажиллаж, итгэмжлэгдсэн тохирлын үнэлгээний үр дүнг олон улс, бүс нутгийн хэмжээнд хүлээн зөвшөөрүүлэх, худалдааг хөнгөвчлөх, үндэсний үйлдвэрлэл, бизнесийг хөгжүүлэх чиглэлээр тодорхой хүчин чармайлт гарган ажиллаж байна⁹.

Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулж буй үндэсний хэмжээний, итгэмжлэгдсэн лабораториуд нь тодорхой хүрээнд сорилт, шинжилгээг хийж байгаа ч шинжилгээний үр дүнг олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөхгүй байх, лабораторийн хүчин чадал, хүртээмж дутагдах, өндөр түвшний технологи, хүчин чадал шаардаж хийх өндөр нарийвчлалтай шинжилгээ хийхэд боловсон хүчин, техник технологи дутах зэрэг хүндрэл тулгарч байна. Мөн импортын бүтээгдэхүүнд шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, өндөр түвшний шалгуур, нөхцөл тавьсан стандарт, техникийн зохицуулалтыг баталж, мөрдүүлж болох ч хэрэгжилтийг хангах чанарын дэд бүтэц дутагдах магадлалтай байна.

2.3. Тарифын бус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллагууд

Монгол Улс тарифын бус зохицуулалтын тодорхой тооны дүрэм журам, стандарт, техникийн зохицуулалтыг батлан мөрдүүлж, үндэсний хэмжээнд итгэмжлэгдсэн лабораториудад зохих сорилт, шинжилгээг хийж байна. Гэвч тарифын бус зохицуулалтаар дамжуулан гадаад худалдааг, тэр тусмаа импортыг зохицуулах оролдлого үр дүн багатай байна. Үүний шалтгааныг тус тусын чиг үүргийг хариуцсан төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг уялдуулах, тарифын болон тарифын бус бодлогыг тодорхойлж, хэрэгжүүлэх гадаад худалдааны бодлогын асуудал хариуцсан бие даасан бүтэцгүй байгаатай холбон тайлбарлах

⁹ <https://masm.gov.mn/>

үндэслэлтэй юм.

Өнөөгийн байдлаар тарифын бус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх чиг үүргийн хүрээнд техникийн зохицуулалт боловсруулах, ДХБ-д мэдээлэх үүргийг СХЗГ хариуцах бол ДХБ-ын гишүүн орнуудаас санал болгож буй техникийн зохицуулалтыг хүлээн зөвшөөрөх эсэх асуудлыг ЗГ-т оруулах үүргийг ГХЯ хариуцахаар зохицуулсан байна. Харин тэрхүү зохицуулалтад хяналт тавих үүргийг Мэргэжлийн Хяналтын Ерөнхий Газар (МХЕГ) болон Гаалийн Ерөнхий Газар (ГЕГ) хариуцан гүйцэтгэж байна.

Стандарт, техникийн зохицуулалт, сав баглаа боодлын шаардлага зэрэг хүн, амьтан, ургамлын эрүүл ахуй, хорио цээр, аюулгүй байдал, хүрээлэн буй орчныг хамгаалахтай холбоотой зохицуулалтын шаардлагыг тодорхойлох, дүрэм журам, бичиг баримтыг боловсруулах, эрх бүхий байгууллагуудаар батлуулах үүргийг СХЗГ голчлон хариуцаж, МХЕГ, ГЕГ, МЭЕГ, ШӨХТГ-ууд хэрэгжилтийг ханган, хяналт тавин ажиллаж байна.

Экспорт, импортын квот, лиценз, зөвшөөрөл олгох (тухайлбал стратегийн хүнсний), хөдөө аж ахуйн гаралтай бүтээгдэхүүний болон хөнгөн үйлдвэрийн салбарын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, худалдааны асуудлыг ХХААХҮЯ, дотоод зах зээлээ хамгаалах, гадаад худалдааны бодлого хэрэгжүүлэх асуудлыг ГХЯ тус тус хариуцаж байна. Харин валютын зохицуулалт, валютын ханшийн бодлогыг Монголбанк хариуцаж байна. Эдгээр байгууллагаас ГХЯ-аас бусдынх нь үндсэн чиг үүрэгт гадаад худалдааны бодлогын асуудал хамаардаггүй.

Тарифын бус зохицуулалтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд тус тусын чиг үүрэг бүхий дээрх төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг уялдуулах шаардлага гарах ба үүнийг гадаад худалдааны асуудал хариуцсан бүтэц, алба нэгж хариуцах боломжтой.

Улс орнуудын туршлагаас тэрхүү бүтэц нь тарифын бус зохицуулалттай холбоотой дараах үүргийг гүйцэтгэж байна (WTO, 2011; Basu et al. 2012; UNCTAD, 2013; Hank Lim and Anika Widiana, 2016; European Commission, 2019). Үүнд:

- **Тарифын бус зохицуулалтын мэдээллийн сан үүсгэх.** Тарифын бус зохицуулалтын онцлогоос хамаарч нэг нэр төрлийн бүтээгдэхүүнд хамаарах олон төрлийн шаардлага, зохицуулалт өөр өөр эрх зүйн бичиг баримт, хууль, дүрэм журамд тусгагдсан байдаг. Иймд тэдгээр бүх зохицуулалт, шаардлагыг нэгтгэн нэгдсэн мэдээллийн сан үүсгэснээр, нэг талаар худалдаа эрхлэгчдэд тодорхой байдал бүрдүүлж, худалдааг хөнгөвчлөх үүргээ биелүүлэх бол, нөгөө талаар бүх шатны хяналт, шинжилгээний байгууллагууд тухайн бүтээгдэхүүнд бүх талаас

нь хяналт тавих нөхцөл бүрддэг. Түүнчлэн давхардсан, зөрчилтэй, хэрэгцээгүй, үр дүнгүй зохицуулалт, шаардлагыг олж тодорхойлох, засаж сайжруулах боломж олгодог.

- **Тарифын бус зохицуулалтыг өөрчилж, шинэчилэх.** Нөхцөл байдалтай уялдуулан тарифын бус зохицуулалт, түүний шаардлагыг өөрчилж байх шаардлагатай. Тухайлбал, эдийн засгийн орчинд гарсан өөрчлөлт, эрүүл ахуй, аюулгүй байдал, өвчин, тахлын шинэ эрсдэл, олон улсын худалдааны шинэ хандлага, шинжлэх ухаан, технологийн дэвшил зэрэг олон нөхцөл байдлын улмаас тарифын бус зохицуулалтын шаардлагыг өөрчлөх хэрэгцээ үүсдэг. Мөн тухайн улсын эдийн засгийн чадавх сайжрахын хэрээр эрэлт, хэрэгцээ илүү олон төрөл, хувилбартай болж, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнд тавих чанарын шаардлага өндөрсдөг. Үүнтэй уялдуулан эрүүл ахуй, аюулгүй байдал, өндөр чанарыг дэмжсэн зохицуулалтын шаардлагыг батлах хэрэгтэй болно. Цаашилбал хэрэгцээгүй, ач холбогдолгүй, үр дүнгүй зохицуулалтыг хүчингүй болгодог байх шаардлагатай.
- **Хориглох, хязгаарлах, зохицуулах бүтээгдэхүүнийг тодорхойлох систем.** Европын Холбоо, Австрали зэрэг улс бүтээгдэхүүний яаралтай сэрэмжлүүлгийн системийг ашигладаг. Энэ системийн тусламжтайгаар хүн, амьтан, ургамлын эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, хүрээлэн буй орчинд хор хохирол учруулах магадлалтай бүтээгдэхүүний мэдээллийг тогтмол цуглуулж, хориглох, хязгаарлах, зохицуулах үндэслэлийг судалж, тогтоодог.

Дүгнэлт

Дэлхийн улс орнуудын гадаад худалдааны бодлого, зохицуулалтын туршлагаас дүгнэхэд ДХБ-ын олон талт хэлэлцээрийн хэрэгжилт, худалдааг хөнгөвчлөх, чөлөөлөхөд чиглэсэн бүс нутгийн болон хоёр талт хэлэлцээрүүдийн нөлөөгөөр гадаад худалдааг тарифаар зохицуулах боломж хумигдаж, эсрэгээр тарифын бус зохицуулалтын хэрэглээ нэмэгдэж байна.

Монгол Улс гадаад худалдааны *хуульцуй*, гадаад худалдааны асуудал хариуцсан бие даасан *яам, агентлагцуй*, тарифын бус арга хэмжээг хэрэгжүүлэх талаар тодорхой *бодлого, зохицуулалт, дүрэм журамцуй* байгаа нь тарифын бус зохицуулалтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд *сөрөг нөлөө* үзүүлж байна.

Иймд тарифын бус зохицуулалтын эрх зүйн орчинг сайжруулах хүрээнд:

- *Гадаад худалдааны хуулийг* батлах, түүнд гадаад худалдааны бодлого, зохицуулалтыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, хяналт тавих, хариуцлага

хүлээлгэх харилцааг зохицуулсан зүйл заалт тусгах, улмаар хуулийн хэрэгжүүлэхтэй холбоотой *дүрэм, журмыг* боловсруулах;

- Монгол Улсын урд, дунд хугацааны хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичигт тарифын бус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх талаар тодорхой бодлого, зорилт тусгах;

Тарифын бус зохицуулалтаар гадаад худалдааг, тэр тусмаа импортыг зохицуулахын тулд гадаад худалдааны асуудал хариуцсан бүтэц, алба нэгжийг байгуулж, дараах чиг үүргийг хариуцуулах боломжтой юм. Үүнд:

- Төрийн бодлого, зорилтыг хэрэгжүүлэхэд гадаад худалдааны зохицуулалтыг ашиглах санал боловсруулах, төлөвлөх, хэрэгжүүлэх;
- Гадаад худалдааны бодлогыг хэрэгжүүлэх зорилгоор төрийн байгууллагууд хоорондын, ялангуяа тарифын бус арга хэмжээг хэрэгжүүлэгч эрх бүхий байгууллагуудын ажил, үүргийн *уялдааг хангах*, нэгтгэн зангидах, удирдан чиглүүлэх;
- Олон талт судалгаа, шинжилгээ хийж, дотоод зах зээлээ хамгаалах, импортыг хязгаарлах, экспортыг дэмжих үндэслэл, хэрэгцээг судалгаанд үндэслэн тодорхойлох;
- Яаралтай сэрэмжүүлэх системийг бүрдүүлж, түүгээр дамжуулан хориглох, хязгаарлах, зохицуулах шаардлагатай бүтээгдэхүүний нэр төрлийг тодорхой болгох;
- Бүтээгдэхүүнд тавих эрүүл ахуй, аюулгүй байдал болон бусад шаардлагыг холбогдох байгууллагаар *үнэлцүүлж*, техникийн зохицуулалтад тусгах шалгуур, шаардлагыг тодорхойлох;
- Хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн тарифын бус зохицуулалтын *нөлөөллийн үнэлгээ*, эдийн засгийн тооцоолол хийх;
- Нөхцөл байдалтай уялдуулан тарифын бус зохицуулалт, түүний шаардлагыг өөрчилж, *шинэчилж* байх;
- Бүтээгдэхүүнд тавих шаардлага, зохицуулалтын талаарх мэдээллийг *нэгтгэх*, мэдээллийн сан үүсгэх, гадаад худалдаа эрхлэгчдэд *мэдээлэх*;
- Тарифын бус зохицуулалтын хэрэгжилтийг хангахад анхаарч, чанарын дэд бүтцийг бүрдүүлэх, гаалийн байгууллагыг *чадавхижуулах, дэмжих, сургах*, тоног төхөөрөмжөөр *хангахад* дэмжлэг үзүүлэх;
- Тарифын бус зохицуулалтын талаар ДХБ болон бусад олон улсын байгууллагад *мэдээлэх*, тэдний дүрэм, журамд *нийцүүлэх*;
- Шаардлагатай тохиолдолд ДХБ-ын хэлэлцээр, олон улсын дүрэм,

журамд нийцүүлэн гомдол маргаан үүсгэх;

- Эрх мэдлийн хүрээнд олон улсын байгууллагууд, бүс нутгийн хамтын ажиллагааны байгууллагуудтай гэрээ хэлэлцээр хийх.

Ашигласан материал

- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн “Алсын хараа 2050 хөтөлбөр”
Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал
Монгол Улсын Засгийн Газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр
Нийслэлийн Мэргэжлийн Хяналтын газар, 2020. 2020 оны эхний хагас жилийн тайлан
Стандарт, Хэмжил Зүйн Газар, 2020. “Үндэсний Чанарын Хөтөлбөр”-ийг тайлагнах хүснэгт, 2020 оны эхний хагас жил
Asian Trade Center, 2019. Non-Tariff Barriers in ASEAN and their elimination from a business perspective
European Commission, 2019. On Trade and Investment Barriers
Hank Lim & Anika Widiana, 2016. Non-Tariff Measures in Singapore
Luisa Kinzuis & Erdal Yalchin, 2019. Trade Protection and the role of non-tariff barriers
Madhi Ghodsi & Payam Elhani and Robert Stehrer, 2021. Quality of Goods Imports: Which role for non-tariff measures?
Roman Vakulchuk & Alexander Knobel, 2018. Impact of non-tariff barriers on trade within the Eurasian Economic Union,
Seul Lee & Divya Prabhakar, 2021. COVID19 Non-tariff measures: The good and bad, through a sustainable development lens. UNCTAD Research Paper No.60
UNCTAD, 2013. Non-Tariff Measures to Trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries
UNCTAD, 2018. Non-Tariff Measures: Economic Assessment and Policy Options for Development
UNCTAD, 2019a. Key Statistics and Trends in Trade Policy 2019
UNCTAD, 2019b. International Classification of Non-Tariff Measures, 2019 version

UNCTAD TRAINS, 2017. The Global Database on Non-Tariff Measures

UNCTAD TRAINS, 2021. Guidelines for the collection of data on official non-tariff measures.

US Trade Representative, 2021. National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers.

WTO, 2011. Compilation of sources on good regulatory practices

WTO, 2014. The WTO Agreements Series: Technical Barriers to Trade

WTO, 2021a. Trade Policy Review, report by Mongolia. WT/TPR/G/406

WTO, 2021b. Trade Policy Review, report by Secretariat. WT/TPR/S/406

WTO, ITC, and UNCTAD, 2021. World Tariff Profiles 2021.

<https://estandard.gov.mn/>

www.legalinfo.mn

<https://masm.gov.mn/>

www.wto.org